

SABATÉ, Flocel (ed.), *Ciutats mediterrànies: la mobilitat i el desplaçament de persones*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2021, 338 pàgs. [22 x 30].

“Tot canvia; res no se’n va: l’esperit vagareja, passa d’aquí cap allà i ocupa els membres que troba tal com li plau (...) així l’ànima us mostro, que és sempre ella mateixa, malgrat que a diverses formes

emigrar” (Ovidi, *Metamorfosis*, 15.165-171). El Mediterrani ha estat, i és, un espai de contacte entre els diferents pobles, cultures i religions que l’habituen; les seves relativament petites dimensions han facilitat un constant flux migratori i comercial, que al llarg de la història ha propiciat la difusió de noves tecnologies i exòtics productes, però també l’expansió d’exèrcits i malalties. En qualsevol cas, i fent honor als versos d’Ovidi, el comú denominador de tots aquests aspectes és el moviment. La mobilitat no és en absolut un *topos* innovador, ni tampoc ha estat un tema negligit per la historiografia al llarg del darrer segle de recerca acadèmica; des de les teories difusionistes de Gordon Childe¹ de la primera meitat de segle XX fins als més recents estudis històrico-arqueològics d’influència postcolonial², les interaccions entre diferents pobles i les seves conseqüències culturals han captat constantment l’atenció de l’estudiós. De la mateixa manera, el Mediterrani mai ha deixat d’interessar tant al món acadèmic com al públic en general, aquest darrer profundament involucrat en la temàtica arrel de la crisi migratòria de la darrera dècada, motiu pel qual obres com el colossal estudi de D. Abulafia, que estudien aquest mar des de la perspectiva humana, són especialment rellevants³.

L’enfocament de “Ciutats mediterrànies: la mobilitat i el desplaçament de persones” és certament ambiciós. Nascut arran de la celebració exitosa del congrés internacional “Ciutats Mediterrànies: Civilització i Desenvolupament”, celebrat el 2011, pretenia establir “les bases per a l’estudi dels problemes de la Mediterrània des del focus de les viles i ciutats mitjançant una perspectiva diacrònica” (p. 16). Publicat deu anys després de la reunió, i havent obtingut el suport de l’Union Académique Internationale, el volum manté aquesta intencionalitat. Des de la protohistòria fins l’actualitat, i deixant de banda presentació institucional i prefaci, 24 autors presenten

¹ Childe, 1929, 1931.

² Van Dommelen, 2014; Horden, Purcell, 2020.

³ Abulafia, 2011.

la seva recerca en ordre cronològic, a qui se'ls uneixen quatre capítol addicionals provinents de les taules rodones del congrés del 2011.

El primer capítol, *“Il Mediterraneo e la popolazione: occasione d'incontro, pericolo di divisione”* (M. LIVI BACI) és una introducció des del punt de vista demogràfic als diferents períodes cronològics que es tractaran al llarg del llibre. Els següents tres capítols es centren en un dels grans fenòmens migratoris i comercials de l'antiguitat, les colonitzacions fenícies i gregues: *“La circulación de béns i persones a la Mediterrània occidental preromana”* (J. SANMARTÍ ET AL.) pels primers i *“Mobilitat, acollida i integració dels estrangers a la tragèdia àtica”* (M. OLLER) i *“Mobilitat i comunitats en contacte a l'antiga Empúries”* (M. SANTOS, J. TREMOLEDA) pels segons. La secció dedicada al món clàssic està dedicada al gran actor del Mediterrani dels segles immediatament anteriors i posteriors al canvi d'era: Roma. Els enfocaments, però, són variats: *“Orbis in urbe. Mobilità sociale e culturale nella Roma imperiale”* (C. RICCI) es centra en la pròpia *Urbs*, mentre que *“Movilidad geográfica e identidad personal en las ciudades de Hispania”* (V. REVILLA) es centra en les ciutats d'Hispania.

L'Edat Mitjana pren el relleu en aquest punt del volum. *“Mobility and migration in Byzantium: in search of the sources”* (C. RAPP) està dedicat a Bizanci, mentre que el següent, *“El Mediterráneo musulmán como matriz de contactos y circulaciones (siglos VIII-XII): de retóricas e historiografía”* (D. MELO, J. MARÍN) està dedicat als seus grans rivals, els diferents estats musulmans sorgits arran de la conquesta omeia. A partir d'aquest moment, l'atenció es trasllada al mediterrani central. *“Faut-il voir en Dubrovnik (Raguse) au Moyen Âge uniquement un point de depart des migrations vers l'occident méditerranéen?”* (N. FEJIĆ) presenta un cas d'estudi de l'Adriàtic, mentre que *“Migrants de la fin du Moyen Âge: le cas italien”* (E. CROUZET-Pavan) es focalitza en la península itàlica, punt de transició entre orient i occident. El lector visita Roma de nou amb el capítol *“I catalani a Roma nei XV-XVII secoli”* (A. M. OLIVA).

Els següents sis capítols poden atribuir-se a l'Edat Moderna. L'àrea tirrènica pren el protagonisme: *“Migrazioni, isolamento, plurilinguismo note sulla Sardegna”* (M. E. CADEDDU) i *“Genealogy, prosopography and networks: on the social capital of the balkan émigrés to the kingdom in Naples (15th-18th C.). Albanian kindreds musachi, arianiti and bua”* (N. ZEČEVIĆ) i *“Profili di storia urbana: la mobilità socio-professionale a Napoli (secc. XVI-XVII)”* (G. MUTO). El següent capítol, *“Barcelona 1550-1700. Una ciutat d'atracció de catalans i estrangers”* (J. DANTÍ), està dedicat a la Ciutat Comtal, mentre que els dos següents retornen a l'Adriàtic: *“Migration to Istria and the north adriatic in the modern age: society, culture and environment”* (D. DAROVEC) i *“Città dell'Adriatico”* (E. IVETIC).

El segle XX és el darrer període històric estudiat en aquest volum. *“La gran guerra y la colectividad catalana argentina. La influencia del conflicto mundial en el pensamiento del Centre Català de Mendoza”* (M. LUCCI) i *“A long road to Italy: the odyssey of the polish warriors during the Second World War”* (M. YASUI) presenten casos d'estudi concrets per il·lustrar problemàtiques del període.

La darrera secció està dedicada a problemes de rabiosa actualitat. *“Reptes demogràfics per a les ciutats mediterrànies”* (A. DOMINGO i J. BAYONA), *“L'assistenza pubblica e l'inserimento dei cittadini stranieri a Roma”* (M. ACCORINTI) i *“Misurazione e profilazione della popolazione insistente diurna nelle principali città italiane. Un*

quadro statistico di un mondo che cambia pelle dal giorno allà notte” (G. C. BLANGIARDO et al.) es centren en els reptes institucionals de la ciutat moderna, mentre que “Migrants, desplaçats, refugiats i conflicte a la Mediterrània” (A. SEGURA) i “Da-ll’emigrazione per lavoro alla pandemia di COVID-19: le migrazioni internazionali in Grecia, Italia, Spagna e Portogallo” (B. CORRADO) estudien la immigració i el seu impacte en les societats receptores. Finalment, el volum es tanca amb els resultats de quatre taules rodones, que aporten un necessari diàleg en un tema tan extremadament polititzat com la immigració al Mediterrani.

Aquest és, sens dubte, un volum amb una alta densitat d’autors. Cada autor representa un cas d’estudi concret, i el perill de generar un treball temàticament dispers és elevat. Tot i això, l’excel·lent organització interna dels capítols per format i cronologia, així com la distribució equitativa pel que fa als contextos geogràfics fan que aquest volum sigui clau per fer-se una idea general i completa sobre la mobilitat mediterrània amb una perspectiva urbana.

ARNAU LARIO DEVESA
CEIPAC – Universitat de Barcelona
alariode7@doct.ub.edu
ORCID ID.: 0000-0003-2090-6240

BIBLIOGRAFIA

- ABULAFIA, David, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- CHILDE, Gordon, *The Most Ancient East: The Oriental Prelude to European Prehistory*, Kegan Paul, London, 1929.
- CHILDE, Gordon, *The Forest Cultures of Northern Europe: A Study in Evolution and Diffusion*, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, London, 1931.
- HORDEN, Peregrine, PURCELL, Nicholas (eds.), *The Boundless Sea: Writing Mediterranean History*, Routledge, Oxon, 2020.
- VAN DOMMELEN, “Peter Moving on: archaeological perspectives on mobility and migration”, *World archaeology*, 46(4), 2014, pp. 477–483.

